

A NÖVEKEDÉS POLITIKAI GAZDASÁGTANA

DARON ACEMOGLU ELŐADÁSA A RAJK LÁSZLÓ SZAKKOLLÉGIUMBAN

2007. AUGUSZTUS 31.

Daron Acemoglu az MIT közgazdasági karának professzora. 2005-ben elnyerte a John Bates Clark Medalt, a legtehetségesebb 40 év alatti amerikai közgazdásznak járó díjat, amely a Nobel-díj utáni legnagyobb szakmai elismerés. Daron Acemoglu az intézményi közgazdaságtan fiatalabb generációjának egyik legnagyobbra értékelt képviselője. Az intézményi megközelítést sikerrel alkalmazta olyan területeken, mint a politikai gazdaságtan, a fejlődés-gazdaságtan, a technológiai fejlődés, a munkagazdaságtan és az emberi tőke közgazdasági elemzése.

A Rajk László Szakkollégium minden évben kitüntet egy jeles tudóst a Neumann János díjjal. A díjat mindig olyan kutatónak adományozzuk, aki komoly eredményeket ért el az egzakt közgazdaságtudomány terén és ezen túl jelentős hatást gyakorolt a kollégisták gondolkodására. A díjazottak minden évben rövid látogatásuk során veszik át a díjat és tartanak egy előadást szélesebb közönség előtt, valamint egy meseterkurzust a téma iránt mélyebben érdeklődő kollégisták számára. A 2007-es évben a Neumann János díjat Daron Acemoglu török-amerikai közgazdász nyerte el.

Daron Acemoglu idei évben megtartott Neumann-díjas előadásának címe „A növekedés politikai gazdaságtana” volt. Ahogy a címből is kitűnik, az előadás egy, a közgazdaságtant Adam Smith óta foglalkoztató kérdésre kereste a választ: *mi okozza a különböző országok közötti hatalmas jövedelmi különbségeket*. Acemoglu rámutatott, hogy az országok közötti különbségek az elmúlt 200 évben lejátszódó, radikálisan eltérő növekedési pályák eredményeképpen álltak elő. A jövedelmi különbségek elsődleges okaként az iparosodás korában a mai fejlett országokban megindult *gazdasági növekedést* jelölte meg. A kérdés ettől kezdve úgy fogalmazódik át, hogy mi okozta a mai fejlett országok addig példátlan fejlődési ütemét, és mi magyarázza a világ többi részének kimaradását a „gazdasági csodából”.

A közgazdaságtan a fejlődési ütemekben mutatkozó különbségek okait eddig a fizikai tőke, a humán tőke, az alkalmazott technológiák, és a piacok minőségének eltéréseiben kereste. Acemoglu mindezen tényezők fontosságát elismeri, de ezzel nem tekinti megválaszoltnak a kérdést. Továbbra is magyarázatra szorul szerinte, hogy egyes országok miért nem takarítanak meg és ruháznak be eleget, miért nem alkalmazzák a megfelelő technológiákat, és miért nem hoznak létre jól működő piacokat.

Ennek magyarázatára az előadó három különböző megközelítést említett. Az első szerint, a fenti tényezők különbségei az országok eltérő földrajzi adottságaiból következnek. A második álláspont a kultúra, míg a harmadik az intézményrendszer eltéréseivel magyarázza a tőke, a technológia és a piacok eltéréseit. Acemoglu az intézmények szerepének elsődlegessége mellett teszi le voksát. Nem vitatja a kulturális és földrajzi tényezők szerepét a gazdasági fejlődés meghatározásában, de ezeknél sokkal fontosabbnak tartja az intézményrendszer sajátosságait.

Acemoglu intézményrendszernek a gazdasági és politikai rendszer formális szabályait tekinti. Az intézményrendszert felbontja gazdasági és politikai intézményrendszerre. A gazdasági intézményrendszer elemei például a magántulajdon védelme vagy a piacokra való belépési korlátok. A politikai intézményrendszer meghatározói pedig a választási rendszer, a kormányforma és ehhez hasonlóak.

A gazdasági intézmények és a gazdasági növekedés közötti kapcsolat feltárható a mai országok gazdagságának és intézményrendszerének együttes vizsgálata révén. A kettő közötti korreláció azonban nem elégséges bizonyítéka annak, hogy a gazdasági növekedés fő rugója a jól kialakított intézményrendszer. Felmerülhet ugyanis, hogy inkább a gazdagság következménye a jó intézményrendszer és nem fordítva. Sokan amellett érvelnek, hogy a magasabb jövedelmű országok inkább megengedhetik maguknak a jó intézményeket, mint a szegényebb társaik. Ebből kifolyólag az intézmények gazdasági növekedésre gyakorolt hatásának közvetlen empirikus becslése nehézségekbe ütközik, pedig az alternatív elméletek közötti választáshoz szükség lenne rá.

Acemoglu előadásában kifejtette, hogy a gyarmatosítás folyamata megfelelő természetes kísérlet az intézmények gazdasági hatásainak vizsgálatában. Ezt azzal támasztotta alá, hogy az európai hatalmak számos különböző földrajzi adottságú és kulturális hagyománnyal rendelkező országot gyarmatosítottak, és honosították meg európai eredetű intézményi struktúráikat. A gyarmatosítás folyamatához kapcsolódóan felvázolt egy gondolatmenetet, amely a volt gyarmatok intézményrendszerében véletlen tényezőkből származó különbségekhez vezet. A gondolatmenet kiindulópontja az, hogy bizonyos gyarmatokon a betegségek következtében az európaiak betelepülése nagy nehézségekbe ütközött. Más gyarmatokon viszont nagyobb járványok kockázata nélkül tudtak európai kolóniákat létrehozni. Az európaiak számára „leghalálosabb” gyarmatok példaként Acemoglu a maláriával és sárgalázzal fertőzött afrikai területeket jelölte meg, ahol a XX. század elejéig szinte lehetetlen volt az európaiak letelepedése. Ezzel szemben Észak-Amerikában és Új-Zélandon egészségesebb volt a környezet, mint a korabeli Angliában. Az őslakos népesség életkörülményeit a betegségek csak kis mértékben befolyásolták, mivel ők immunitással rendelkeztek a járványos betegségekkel szemben (például a malária is csak kevés áldozatot szedett az őslakos fekete felnőtt népesség köréből). Az európaiak betegségekből adódó halálozása független volt a gyarmatok kultúrájától és földrajzi sajátosságaitól. Az európaiak számára veszélyes betegségek léte a betelepülés mértékének egyik (bár nem az egyetlen) fontos meghatározója volt. Éppen ezért a telepesek betegségekből származó halálozási rátája szoros kapcsolatban állt az európai kolóniák létszámával.

A logikai láncolat következő lépésében Acemoglu az adott gyarmaton az európaiak részaránya és az intézmények minősége közötti kapcsolatra mutatott rá. Kifejtette, hogy a gyarmatosító hatalmak igen különböző gyarmatosítási stratégiákat honosítottak meg a különböző gyarmatokon. Az egyik véglet a mai Kongói Demokratikus Köztársaság, ahol a belgák nem kívántak kolóniákat létrehozni, hanem minél gyorsabban ki akarták aknázni a természeti erőforrásokat. Ezzel szemben azokon a gyarmatokon, amelyeken nagy volt az európaiak aránya, az otthonihoz nagyon hasonló, a magántulajdont védő és a demokratizálódás irányba mutató intézményeket harcoltak ki a telepesek. Ez utóbbi típusú gyarmatra példa az Egyesült Államok, Kanada,

vagy Új-Zéland. A gyarmatosítás-kori intézmények a mai napig erős hatással bírnak egy adott ország intézményrendszerére. Azon országokban, ahol a gyarmatosítók nem honosították meg a magántulajdon védelmét, ott az nagy valószínűséggel ma is csekély védelemben részesül.

Mindezekből adódóan Acemoglu úgy érvelt, hogy a járvány, a környezet és az egy főre jutó jövedelem összefüggései mind az intézményrendszer növekedésre gyakorolt hatásából adódnak. Ezen gondolatmenet alapján Acemoglu és szerzőtársai képesek voltak megmérni az intézmények jövedelemre gyakorolt hatását és azt igen jelentősnek találták.

Ugyanakkor továbbra is kérdéses, hogy miért választanak egyes országok olyan intézményeket, amelyek nem segítik elő a gazdasági növekedést. Acemoglu ezt azzal magyarázta, hogy a gazdasági intézmények társadalmi konfliktusok eredőjeként kényszerítődnek ki. A társadalom különböző rétegei gyakran eltérő intézményeket preferálnak, annak elosztási és nem a növekedésre gyakorolt konzekvenciái miatt. Az országok intézményrendszerét pedig a politikai hatalommal bíró csoportok között létrejövő kompromisszum határozza meg. Az így megszülető intézményrendszer pedig nem szükségszerűen esik egybe a gyors gazdasági növekedés igényeivel.

Ezt a jelenséget Acemoglu egy, az izlandi történelemből vett példával világította meg. Az ország sokáig nagyon szegény volt (ma a világ öt legfejlettebb országának egyike), a lakosság a XVIII. század végéig rendszeresen esett áldozatul hatalmas éhínségeknek. Mindez azért, mert az ország alapvetően földművelésre volt szakosodva, nem pedig halászatra (amiben egyébként Izlandnak komparatív előnye lett volna). Adódik a kérdés: miért nem állt át Izland a természeti adottságoknak inkább megfelelő halászatra? Azért, mert a dán korona alá tartozó ország élén földesúri elit állt. A mezőgazdasági szektor versenyben volt a halászattal a munkaerőért. A halászat fejletlensége és technológiai elmaradottsága nem szolgálta Izland érdekeit, de nagyon kedvezett a földesúri elitnek a bérek alacsonyan tartása révén. Így az akkori politikai elit minden lehetséges eszközzel akadályozta az izlandi halászat fejlődését (például vámok, adók, vagy a munkaerő áramlásának korlátozása révén).

Mindezen gondolatokat egy dinamikus modellben látja összefoglalhatónak, amelyben az előző időszaki hatalmi viszonyok határozzák meg a mostani gazdasági kimeneteket, ezek azonban befolyásolják a jövőbeli hatalmi viszonyokat és így tovább.

Acemoglu előadása – a politikai és gazdasági intézményrendszert integrált keretben elemezve – nagy meggyőző erejű a jövedelmi különbségek megértéséhez vezető úton.

PÉNZÜGY ÉS FEJLESZTÉS

MANFRED BIENEFELD ELŐADÁSA A BUDAPESTI CORVINUS EGYETEMEN
2007. DECEMBER 5

Manfred Bienefeld jelenleg a kanadai Ottawában található Carlton Egyetem professzora, korábban tanított azonban a Sussex-i Egyetem Fejlődéskutató Intézetében is. Fő kutatási területei a nemzetközi fejlesztés, a pénzügyek és az adósságváltások kérdésköre.

Bienefeld előadásában a világgazdaság napjainkban végbemenő változásaira kritikai nézőpontból keresett választ. A professzor megállapítása szerint ugyanis a globális növekedés jelenlegi forrásai kimerülőben vannak, amely új helyzet elé állítja a gazdasági szereplőket. Különösen az egyre növekvő mértékben liberalizálódó nemzetközi pénzügyi rendszerben rejlő spekulációs lehetőségekre és a világtőke magánkézben való koncentrációjának veszélyeire hívta fel a figyelmet.

Véleménye szerint a piac rendkívül hatékony erőforrás-allokációt biztosít. Közgazdasági érvelésében az osztrák iskolához nyúlt vissza: egyetértett abban, hogy a piac hatékonyságát a történelem nagyban alátámasztja, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a történelem azt igazolja, hogy csak a társadalomba, a „szociális keretek” közé beágyazott piac lehet hatékony. A piacnak szerinte a társadalmat kell(ene) szolgálni napjainkban is, és nem szabad a társadalmi kérdéseket a tiszta piaci logikának kiszolgáltatni. Ez („megtalálni a termelés legolcsóbb módját”) ugyanis például könnyen gyermekmunka alkalmazásához és a családi élet felbomlásához vezethet.

A kelet-közép-európai rendszerváltások hibájaként is azt említette, hogy a piacokat szabadjára engedték, és eltolódott a tőke és a munka közti egyensúly. A tőke ennek eredményeként kevésbé szabályozott, holott például a kamatráták nemzeti meghatározása az egyik fontos módja annak, hogy egy ország irányítani tudja saját gazdaságát.

Azonban nem csak Kelet-Közép-Európában, hanem a világgazdaság egészében hasonló tendenciák érvényesülnek: a piac korlátolatlansága, a tőkepiacok szabályozatlansága nagyfokú instabilitást idéz elő. A jelenlegi legfőbb cél megóvni a világgazdaságot attól, hogy a nemzetközi pénzügyi spekuláció foglyává váljon.

A dezintegráció ugyanakkor nemcsak a gazdaságot jellemzi. A politikai rendszerek, az államok is hasonló problémákkal küzdenek. Bienefeld szerint – *Polányi Károly* érveit felhasználva – amennyiben nem tudjuk megvédeni társadalmainkat, a szociális hálót, egy olyan világban fogjuk végezni, ahol megszűnnek mindenféle emberi kapcsolatok, és az emberek egymás ellen fordulnak. Ennek megelőzésére meg kell tanulnunk együtt élni egymással a társadalomban. Mindez a piacnak is jót tesz, ugyanis a társadalmon belüli együttműködés egy sor kollektív tevékenységnek is kedvez.

Bienefeld víziója ezek alapján egy olyan tökéletesen konzisztens nemzetközi rendszer, amelyet a koherens társadalmi rendszerrel rendelkező nemzetállamok pozitív koordinációja jellemez. Mindennek kiindulópontja a konszenzuson alapuló nemzetállami társadalom; ugyanakkor Japán példáján keresztül hangsúlyozza, hogy ez nem genetikai adottság, hanem Japán is sajátos történelme során vált konszenzus-

alapú társadalommá. Mindez egyúttal véleménye szerint a japán gazdasági növekedés forrása is.

A professzor kitért a neoklasszikus közgazdaságtan kritikájára is: szerinte míg a klasszikus közgazdászok a gazdaság nagy kérdéseire keresték a választ, a neoklasszikus megközelítés mesterséges kérdésfeltevésével, statikus hatékonyságképével, irrealista feltételeivel valójában az intervenció és nem a szabad kereskedelem gazdasági alapvetéseit teremtette meg. Az elmélet nem alkalmas a gazdasági valóság leírására.

Az előadás zárásaként a globalizáció mára elért, példa nélküli mértékét négy pontban foglalta össze. Elsőként a nemzetközi pénzügyi rendszer egyre növekvő mértékű liberalizációját említette. Az új pénzügyi eszközök azonban a tőke valódi allokációjának elhomályosodásához vezettek, így ez egy nagyon veszélyes folyamat. Míg a kereskedelmi liberalizációval kapcsolatban egyetértés van annak pozitív hatásairól, addig szinte semmilyen bizonyíték nem támasztja alá, hogy a pénzügyi liberalizáció is előnyös a világgazdaság és főleg a fejlődő országok számára (a legnagyobb gond ugyanis, hogy a pénzügyi eszközök más pénzügyi forrásokon alapszanak – így például a részvények, sőt a tulajdonjogok pénzjellegű eszközként való funkcionálása nagyban befolyásolja a világgazdaság stabilitását). A második pontban ezt a gondolatmenetet folytatta: míg a XX. század elejét a részvénytársasági kapitalizmus, a XX. század végét az intézmények, cégek közti partnerkapcsolatok, addig a XXI. századot a pénzügyi piacok dominanciája és a globális gazdaság kiszámíthatatlansága jellemzi. A harmadik pontban a sikeres fejlődés kulcsaként a kormányok legitimitásának növelését és költségvetési helyzetének stabilizálását határozta meg. A negyedik pontban a nemzetközi pénzügyi rendszer extrém mértékű ingadozásaira tért ki. Ilyen környezetben a fejlődő államoknak vállalniuk kell a volatilitással szembeni védekezés költséges útját, és meg kell teremteniük saját szuverén jólétük gazdasági alapját (például a kamatráták már említett nemzeti meghatározása révén) – akár a gazdasági szféra korlátozása árán is.

TVARUSKÓ ZSÓFIA

FIATAL AUTONÓM KÖZGAZDÁSZOK**HEINCZINGER ISTVÁN ELŐADÁSA A KÖZGÁZON****2008. ÁPRILIS 2.**

A Fiatal Autonóm Közgazdászok Társaságát (FAKT) a Budapesti Corvinus Egyetem tíz hallgatója alapította 2008. február 28-án, egyesületi formában, ezzel létrehozva a Corvinus egyetlen, kifejezetten közgazdaságtudományi (K-karos) alapon nyugvó szakmai diákszervezetét. A szervezet célja, hogy tagjait használható és értékes tudással ruházza fel egyetemi pályafutásuk során, fokozottan figyelve a Bologna-rendszerben képzett hallgatók megváltozott igényeire. Ennek érdekében szakmai programjának gerincét a rendszeres, egymásra épülő kis csoportos kurzusok, illetve vitakörök alkotják. Előbbinek célja a diákok módszertani képzése, specifikus tudástárának bővítése, utóbbinak pedig a hallgatók véleményformáló képességének fejlesztése és gyakorlati alkalmazásának lehetővé tétele szakemberek és oktatók segítségével, illetve moderálásával. Ezt egészíti ki a tagok által folytatott kutatás, szimulációs játékok, illetve önképző körök. A szakmai tevékenység harmadik nagy csoportját az előadások alkotják, amelyek keretében ismert előadók fejtik ki álláspontjukat aktuális gazdasági témákkal kapcsolatban.

A FAKT első szakmai programja *Heinczinger Istvánnak, a MÁV vezérigazgatójának* előadása volt. Az április másodikán, a rektori díszteremben tartott teltházás előadás bevezetőjét Mészáros Tamás, a Budapesti Corvinus Egyetem rektora tartotta, aki egyúttal üdvözölte az új diákszervezetet.

Az előadás a MÁV jelenlegi helyzetéről, az ehhez vezető okokról, illetve a lehetséges megoldási alternatívákról szólt. A vezérigazgató ennek keretében részletesen kitért többek között az Európai Unió vasúttal kapcsolatos szabályaira és iránymutatásaira, a szárnyvonalak megszüntetésére, az eszközök elavultságára és az ebből fakadó alacsony hatékonyságra, az üzlet és a közszolgáltatás ellentmondásaira, a magyar emberek közszolgáltatáshoz való viszonyára, az állami finanszírozás problémáira és a forráshiányra, a vasúti liberalizációra, illetve a MÁV szerkezeti átalakításából adódó problémákra.

Heinczinger István a vasút történetének rövid áttekintésével, illetve a modern vasút szerepének értékelésével kezdte előadását. Megállapította, hogy a korábban gazdaságpolitikai, majd katonai megfontolásokból épített vasutak ismét az érdeklődés középpontjába kerültek a fejlett országokban, többek között környezetvédelmi megfontolások miatt. Bizonyítékként említette, hogy ma már az Unió is a vasútvonalak fejlesztését preferálja az autópályák építésével szemben. Az előadó elismerte, hogy az Unió pénzügyi támogatása nélkül valószínűleg elképzelhetetlen egy esetleges vasútreform megvalósítása, ugyanakkor rámutatott, hogy ez a függés rákényszeríti a MÁV-ra az EU által megfogalmazott kereteket, ezáltal pedig leszűkíti a mindenkor vezető döntési lehetőségeit. Bár vannak olyan országok Európában ahol a vasutat teljes mértékben a tulajdonos állam finanszírozza, és így figyelmen kívül hagyhatóak a károsnak ítélt uniós utasítások, Magyarországon azonban erre nincs lehetőség.

Heinczinger István megállapítása szerint nem zárja ki egymást az üzlet és a közszolgáltatás: hatékony, költségtakarékos vasúttal és rendezett állami finanszírozással nyereségessé tehető a MÁV. Ennek érdekében racionalizálni kell a kiadásokat, javítani a hatékonyságot, ezzel egy időben pedig megvalósítani a tőkeigényes modernizációt. Az alacsony hatékonyság egyik fő oka ugyanis az állami vasút elavult eszközeiben rejlik, amelyek kezelése jóval többbe kerül, mint a modern, automatizált rendszereké. A megoldás tehát a MÁV egyidejű fejlesztése és racionalizálása. Ennek első lépéseként azonban a jegyeladási rendszert kellene megváltoztatni. Jelenleg ugyanis az eladott jegyek alapján a vezetőség nem jut információhoz az egyes útszakaszok kihasználtságát és az utasok napszakok szerinti megoszlását illetően, ezen információk hiányában pedig lehetetlen az üzleti döntéseket megfelelően támogató kimutatásokat készíteni.

A racionalizálást és a hosszú távú tervezést az állami finanszírozás megnehezíti. Az államtól kapott források bizonytalan időközönként érkeznek, így a társaság hitel felvételre kényszerül, amelyek kamatai egyre jelentősebben terhelik az amúgy is szűkös költségvetést. Javítaná a kiszámíthatóságot, ha az állam minden egyes utas után egy előre megállapodott összeget fizetne jegyár-kiegészítésként a MÁV-nak. A finanszírozási rendszer átalakítása szempontjából is elsődleges feladat azonban a jegyeladási rendszer megváltoztatása.

A vezérigazgató szerint a MÁV hatalmas kiadásainak további fontos oka, hogy olyan helyeken is van vasútvonal, ahol ezek fenntartása sem gazdasági, sem pedig szociális okokból nem indokolt. Ausztriában például számos jelentős településnek egyáltalán nincs vasútállomása, csak megállója. Egyes magyar településeken a vasúti közlekedés rendszeres buszjáráttal való helyettesítése nem csak az állam, de az adott település szempontjából is indokolt. A busz nemcsak költséghatékonyabb, de az utasok számára is gyakran kényelmesebb, hiszen szinte háztól-házig szállítja őket.

A vasútreformot teljessé a MÁV szervezeti felépítésének átalakítása teszi, amely az uniós előírásokat követve különböző szervezeti egységekbe helyezi az eddig egy kézben integrált vasúti tevékenységeket.

Heinczinger István gondolatmenetének lezárásaként feladatának nehézségei mellett kitért annak szépségére és kihívásaira is, majd további aktív egyetemi pályafutásra ösztönözte az összegyűlt hallgatóságot.

JENDROLOVICS MÁTÉ